

ЗМІНА ПОРЯДКУ СЛІВ ЯК ЗАСІБ ВІДТВОРЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ РЕЧЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ

Окрім збереження порядку слів у перекладі порівняно з оригіналом, зміна порядку лексем також може служити засобом відтворення функціональної перспективи речення. Статтю присвячено аналізу випадків, що носять регулярний характер для пари мов іспанська-українська.

Ключові слова: переклад, функціональна перспектива речення, порядок слів.

Наряду с сохранением порядка слов в переводе в сравнении с оригиналом изменение порядка лексем также может служить средством воспроизведения функциональной перспективы предложения. Статья посвящена анализу случаев, которые носят регулярный характер для пары языков испанский-украинский.

Ключевые слова: перевод, функциональная перспектива предложения, порядок слов.

The functional sentence perspective can be reproduced in translation both by keeping or changing the word order. The article deals with cases that are regular for Spanish-Ukrainian combination.

Key words: translation, functional sentence perspective, word order.

Зберігати чи змінювати порядок слів у перекладі? Аби відповісти на це запитання, слід, безумовно, взяти до уваги роль порядку слів у мовах, що вступають у контакт при перекладі. Так, і в іспанській, і в українській порядок слів виступає, поруч з інтонацією, основним засобом вираження функціональної перспективи речення (ФПР) або його комунікативної структури, тобто, такої, що виявляється і залежить від ситуації комунікації. При цьому, як правило, висловлення розпочинається з того, що вже є "відомим", або теми, і завершується чимось комунікативно "новим", комунікативно найбільш значущим, або ремою.

Той факт, що для обох названих мов порядок слів насамперед служить вираженню ФПР, дає підстави припускати, що саме з допомогою цього засобу можна досягти адекватного відтворення ФПР у перекладі. При цьому, принципово можливими видаються два основних варіанти: збереження порядку слідування лексем у перекладі порівняно з оригіналом або його зміни.

Метою нашої статті став аналіз випадків зміни порядку слів у перекладі, що носять регулярний характер для пари іспанська-українська, тлом для якого виступив стислий опис закономірностей його збереження.

Наш емпіричний матеріал свідчить про те, що у перекладі з іспанської українською збереження позицій лексем реалізується в основному завдяки двом перекладацьким прийомам: синтаксичному уподібненню і зміні у семантико-синтаксичній структурі повідомлення.

До першого вдаються, як правило, за умови подібності семантико-синтаксичних схем, за якими в двох мовах прийнято описувати ту чи іншу денотативну ситуацію. Так, у наступному прикладі: *Por fin Dédé se ha levantado y ha apagado la luz.* [1] – *Врешті Деде підвелася й погасила світло.* [2, с.197] / *Урешті Деде встала і вимкнула світло.* [3, с.86] і в оригіналі, і в перекладі представлено схему "детермінант – підмет – однорідні присудки – прямий додаток", де підметом є агент дії, а присудок виражений дієсловами на позначення активної дії, неперехідної і перехідної, що, в свою чергу, зумовлює наявність прямого додатку. Таким чином, у перекладі використано аналогічну структуру, збережено набір повнозначних слів і порядок їх слідування, що за В.Н. Комісаровим і є випадком синтаксичного уподібнення [3, с. 250].

Окрім варіантності окремих лексичних відповідників, представлені у перекладах (*se ha levantado* – підвелася, встала; *ha apagado* – погасила, вимкнула), використання цього способу перекладу може супроводжуватись певними трансформаціями на рівні різних членів речення. Це, звичайно, виводить такі випадки з числа

тих, що повністю підпадають під визначення синтаксичного уподібнення, оскільки, як правило, характеризується зміною числа повнозначних слів або їх лексикограматичного оформлення. Як приклад можна назвати додавання тематичних елементів, зокрема, підмета, зумовлене нормою мови перекладу: *Sudó.* [4] – *Полковник упріє.* [5, с.151] або особливістю реалізації валентностей предикату у цільовій мові: *¿Ves mi valija, Bruno? Caben dos trajes, y dos pares de zapatos.* [1] – *Бачиш мою валізу, Бруно? У неї вміщається два костюми і дві пари черевиків.* [2, с.203] / *Бачиш мою валізку, Бруно? У неї вміщуються два костюми і дві пари взуття.* [3, с.90]. У першому випадку в перекладі введено відомий з контексту підмет (*полковник*), що забезпечує повноту українського двоскладного речення. У другому дієсловом з просторовою семантикою *вміщатися* обумовлене додавання локатива у *неї*. У цьому зв'язку можна згадати також випадки синтаксичної компресії і декомпресії, як правило, при вираженні другорядних членів речення. Наприклад: *Y la melodía con que se canta está a tono con la tristeza miserable de los versos.* [6] – *Мелодія цієї пісні відповідає сумному змісту віршів.* [7, с.88]; *La ropa blanca estaba sin planchar a causa del asma de la mujer.* [4] – *Біле вбрання було не випрасуване, бо жінка хворіла.* [5, с.148]. У першому прикладі підрядне означальне перетворено в перекладі на означення, а в другому обставина причини – на підрядне із відповідним значенням. Згортання і розгортання пропозиції, що має місце при синтаксичній компресії/декомпресії, не впливає на порядок компонентів висловлення у перекладі порівняно з оригіналом, оскільки така трансформація сама по собі не вимагає зміни у загальному порядку слів. Додавання чи вилучення лексем у таких випадках відбувається в основному за рахунок компонентів, відомих з контексту, а відтак, тематичних, що при збереженні позиції трансформованого компонента висловлення не впливає на його роль у ФПР.

Отже, при наслідуванні семантико-синтаксичної схеми вихідного повідомлення в перекладі можна зберегти порядок слів, навіть якщо на рівні окремих членів речення доводиться вдаватись до певних лексикограматичних трансформацій. Використання цього способу перекладу можливе тоді, коли у вихідній і цільовій мовах схеми, що вживаються для опису конкретних ситуацій, є схожими.

В інших випадках доводиться вдаватись до зміни семантико-синтаксичної схеми висловлення. Як правило, така зміна зачіпає предикат висловлення і, як наслідок, інші, залежні від нього члени. Це виражається у застосуванні конверсних трансформацій, змін предика-

ту, зумовлених вибірковістю вихідної та цільової мов щодо ознак предметної ситуації, аж до заміни сигніфікату висловлення. Кожна з цих трансформацій може стати предметом окремого розгляду, що не входить у цілі даної статті, тому зараз наведемо і прокоментуємо лише кілька прикладів: 1) *La casa fue construida hace apenas dos años. – dijo el coronel.* [4] – Але ж будинок стоїть усього два роки. [5, с.179]; 2) *Pregunta en el quiosco si ha llegado el "Pueblo".* [8, р. 86] – *Спита́й у кіоску, чи привезли "Пueblo"...* [9, с. 101]; 3) *La cosa no tiene arreglo.* [8, р. 91] – *Тут нічого не вдієш.* [9, с. 107]. У першому випадку спостерігається заміна пасиву на актив, що супроводжується також зміною лексичного наповнення: в перекладі вказується не на дію, а на її результат. У другому дієслово-присудок в активній формі змінено в перекладі на дієслово в неозначено-особовій формі, що дозволяє уникнути персоніфікації, не притаманної даному опису ситуації українською мовою. Зазначені зміни позначаються на розподілі семантичних і синтаксичних функцій, але не на порядковій слів, що дозволяє лексемам зберігати свої позиції у висловленні і, відповідно, свої ролі у ФПР. Те саме можна сказати і про третій приклад. У ньому денотативну ситуацію в перекладі описано з допомогою іншого набору сем, аніж в оригіналі. Водночас, очевидним є паралелізм комунікативних структур повідомлення в оригіналі і перекладі, який виражається насамперед однаковим порядком релевантних для вираження смислу повідомлення лексем.

Таким чином, аналіз емпіричного матеріалу підтверджує, що збереження порядку слів є тим засобом, який дозволяє відтворити ФПР оригіналу у перекладі. Водночас, у частини проаналізованих нами прикладів відтворення ФПР оригіналу було неможливе без зміни порядку слів.

Так, привертаять увагу випадки зміни позиції детермінанту. І в іспанській, і в українській мові детермінант найчастіше розташовується на початку речення. Як правило, він має часову або просторову семантику, виступаючи в такий спосіб фоновою кулісою, чий позиція і функція зумовлюють тематичність даного компонента висловлення. Тим не менш, за нашими спостереженнями, в іспанському оригіналі детермінант, що має ознаки "відомості", може розташовуватись і наприкінці висловлення, у позиції після реми. При цьому тематичність такого детермінанту, як правило, чітко "прочитується" завдяки різним чинникам.

Одним з цих чинників є відомість з попереднього контексту. Наприклад: *Ahora lo tenía en las manos y la sorpresa de la posesión anuló la injuria padecida, pero la voz del padre estaba diciendo: Que alguien sepa que eres un hombre, y había una orden en la voz.* [10] – *Тепер він тримає його в руці, і несподіванка володіння ним витіснила образу, проте батько мовив: "Нехай знають, що ти мужчина", – і в голосі його був наказ.* [11, с.510]. В оригіналі маємо прямий повтор, який у перекладі знято завдяки заміні (*la voz del padre* – *батько*). Тематичність детермінанту в перекладі досягається завдяки вказівному займеннику (*в голосі його*) і винесенню у позицію, типову для тематичних компонентів висловлення.

Окрім прямого повтору, про тематичність детермінанту можуть свідчити вказівний або присвійний займенник, наприклад: *Johnny estaba en gran forma en esos días.* [1] – *Джонні був тоді в чудовій формі, (...).* [2, с.199] / *У ті дні Джонні перебував у чудовій формі, (...).* [3, с.88]. І Ю. Покальчук, і Г. Грабовська вдалися до перестановки детермінанта, відобразивши, хоча і по-різному, його роль куліси і частини теми.

Тематичність детермінанту може також визначатись ситуацією спілкування. Так у послідовності речень: *Dédé me ha alcanzado una silla y yo he sacado un paquete de Gauloises. Traía un frasco de ron en el bolsillo, (...).* [1] – детермінант *en el bolsillo* прямо не вживається у попередньому контексті, проте, очевидно, що сигарети герой витяг (*he sacado*) саме з кишені, де, крім того, лежала й пляшка рому, про що повідомляється у наступному реченні. Обидва перекладачі змінили порядок слів, перенісши тематичний детермінант на початок речення: *Деде підсунула мені крісло, і я дістав пачку сигарет "Голуаз". У кишені в мене була пляшка рому, (...).* [2, с.197] / *В кишені у мене є плящина рому, (...).* [3, с.85].

Важливим чинником може бути довжина детермінанту у порівнянні з іншими компонентами висловлення. Для іспанської мови відома тенденція: більш довгий елемент розташовується "правіше", тобто ближче до кінця речення. Наприклад: *(...) el sacerdote le ordenó que fuera recordando sus sueños y que se los confiara al clarear el día.* [12] – *(...) священник звелів йому згадувати ті свої сні й удосвіта звиряти їх.* [13, с.16]. В оригіналі відчувається важливість інтонаційного підсилення на присудковій другого підрядного *se los confiara*, що разом із попереднім присудком виступає ремою висловлення, і певного спаду на посттематичному детермінанті *al clarear el día*. Збереження за детермінантом цієї ж позиції в українському перекладі неможливе через неможливість у даному контексті подібного інтонаційного виділення неостаннього елемента висловлення. Цим і зумовлюється, на нашу думку, зміщення його з позиції під логічним наголою, якою він поступається групі присудка.

Іншим проявом узусу вихідної мови є тенденція до дистанційного розташування двох детермінантів. У такому випадку один з них, як правило, розташовується на початку речення, а інший – у постпозиції до присудка [2 та інш. 2000, 5]. Наприклад: *En Asturias, se canta esto en el pueblo de Navia: (...)* [6] – *В Астурії, в селі Навіа, співають: (...)* [7, с.88]. В українській мові не існує подібної тенденції, що призводить до перестановки: обидва детермінанти розміщуються на початку висловлення, як і годиться фонової куліси.

Таким чином, в іспаномовному оригіналі місце компонента висловлення може не завжди однозначно співвідноситись з його роллю у ФПР. Зокрема, це стосується детермінанта. Вочевидь, його комунікативна вага в таких випадках виявляється не стільки через позицію у висловленні, скільки через контекстуальні і ситуативні маркери, що дозволяють одержувачу повідомлення сприймати його як тему, а не рему. Повний аналіз причин такого розташування в іспаномовному тексті може стати предметом окремого дослідження. Для перекладу з іспанської на українську важливо вміти вирізняти тематичний детермінант всупереч його прикінцевій позиції у висловленні і змінювати його розташування у перекладі, відповідно до норм цільової мови.

Зміна порядку слів у перекладі з іспанської на українську може відбуватися і при відтворенні комунікативної структури висловлень із тематичним піком на початку. Найчастіше роль власне реми випадає в такому випадку підмету. З точки зору перекладу принципово важливим виявляється характер тексту, в якому вжито подібне висловлення. Нами було помічено, що при появі регресивного порядку рема-тема у недиалогічному писемному мовленні в перекладі, як правило, спостерігається його зміна на прогресивний тема-рема. Наприклад: *A esta clase pertenecen los textos más suaves y tranquilos por los que el niño puede correr relativamente sin temores.*

Andalucía tiene hermosos ejemplos. [6] – До цього типу належать тексти м'якші і спокійніші, дитина може слухати їх не лякаючись. *Чудові зразки таких пісень відомі в Андалузії.* [7, с.91]. В ролі підмета другого речення оригіналу вжито власну назву *Andalucía*, яка з'являється у цьому контексті вперше і не має такого смислового зв'язку із попереднім реченням, як додаток (*textos – ejemplos*). Відчувається, що інтонаційний малюнок цього речення також служить виділенню підмета. В перекладі позиції лексем змінено відповідно до принципу поступового зростання комунікативної ваги.

Як і у випадку з детермінантом, на тематичність якого можуть "працювати" відповідні мовні засоби (означений артикль, вказівні і присвійні займенники, згадування у попередньому контексті тощо), вживання підмета в ролі реми теж може супроводжуватись відповідними "маркерами": неозначеним артиклем, запереченням, словами типу *otro, pocos*, використанням видільної конструкції. Наприклад: 1) *A esa altura una especie de revelación cayó sobre él.* [14] – *І тым ўогу сьянула думка.* [15, с.128]; 2) *Otro recuerdo, en el que también había una noche y con inminencia de aventura, brotó de aquél.* [10] – *Той спомин викликав інший, де також були ніч і неминуча пригода.* [11, с.510]; 3) *Está dentro de un mundo poético inaccesible, donde ni alcahueta imaginación, ni la fantasía tienen entrada; (...).* [6] – *Вона живе в неприступному поетичному світі, куди не всійдуть ні риторика, ні звідниця-уява, ні фантазія; (...).* [7, 93-94]; 4) *El sabor preciso de aquel momento era lo que ahora buscaba; (...).* [10] – *То було саме те, що він шукав, – присмак давньої миті; (...).* [11, с.510]. В усіх наведених прикладах в оригіналі підмет є смисловим центром, вагомим у комунікативному плані за ті компоненти висловлення, що слідує за ним. За нашими спостереженнями, такі речення можуть зустрічатись на початку абзацу, наприкінці або з'являються у його середині. Їх поєднує те, що вони мають порядок підмет-присудок, що відображає тенденцію до прямого порядку слів в іспанській мові. Залишається питання про ступінь експресивності таких висловлень, адже відомо, що регресивний порядок рема-тема не завжди служить цілям емпізи, зокрема, як у випадку підмета-реми в англійській мові, що має фіксований порядок слів [3, 23]. Взавши до уваги загалом нейтральний тон оповіді уривків, де зустрічаються проаналізовані приклади, можна стверджувати, що перехід до "прогресивного" порядку тема-рема при їх перекладі українською цілком відповідає нормам цільової мови, адже збереження регресивної структури призвело б до створення емпітичних висловлень.

Випадки збереження препозиції реми до теми можна зустріти, насамперед, у перекладі діалогічного мовлення, наприклад: *Parece que Rory Friend tiene uno. – Здається, сакс є у Рорі Френда.* [2, с.198] / *Здається, у Рорі Френда є один.* [3, с.86]. Ю. Покальчук привів порядок слів у відповідність із з принципом прогресивного зростання комунікативної ваги, Г. Грабовська – навпаки, зберегла порядок слів оригіналу, додавши висловленню ознак спонтанності. Ім'я (Рорі Френд), що згадується вперше, виступає ремою і набуває інтонаційного виділення, що легко прочитується і сприймається природно у контексті розмовного мовлення.

Водночас, у недіалогічному писемному мовленні стилістична маркованість порядку слів і відповідне інтонуювання реми на початку українського висловлення часто можна виявити лише при уважному аналітичному читанні. Так, у перекладі розповідного речення наголос цілком може припасти на останню частину, а не на по-

чаток. Наведемо речення із невеликим передконтекстом: *¿Qué causas pudo tener Góngora para hacer su revolución lírica? ¿Causas? Una nativa necesidad de belleza nueva le lleva a un nuevo modelado del idioma.* [16, p.66] – Які ж причини спонукали Гонгору здійснити революцію в літературі? Причини? *Вроджена справа нової краси змушує його по-новому будувати фразу.* [17, с.54-55]. Тим не менш, контекстуальний аналіз переконливо свідчить про рематичність групи підмета як в оригіналі, так і в перекладі.

Таким чином, при відтворенні іспанських висловлень з рематичним піком на початку серйозним чинником, що може вплинути на перекладацьке рішення, виявляється доцільність надання висловленню емпітичного або, навпаки, нейтрального звучання. Емпіза меншою мірою притаманна українському недіалогічному писемному мовленню, як наслідок, у перекладі відбувається зміна порядку лексем порівняно з оригіналом.

Отже, порядок слів виступає основним засобом, що служить відтворенню ФПР у перекладі з іспанської на українську. Це впливає з того, що він є провідним засобом вираження ФПР у кожній з цих мов, і підтверджується аналізом емпіричного матеріалу, проведеним нами на паралельних текстах. Подібні дослідження дозволяють визначити закономірності використання порядку слів для конкретної пари мов і тому мають проводитись в рамках кожної часткової теорії перекладу окремо.

Згідно з результатами нашого аналізу, збереження порядку слів у перекладі досягається завдяки кільком прийомам. По-перше, синтаксичному уподібненню, яке може ускладнюватись додатковими трансформаціями на рівні окремих членів речення, проте не зачіпає основної семантико-синтаксичної схеми, яка в двох мовах є у таких випадках схожою, і не впливає на розподіл комунікативних ролей всередині висловлення, оскільки додавання і інші трансформації в основному стосуються тематичних компонентів. По-друге, зміни семантико-синтаксичної схеми повідомлення шляхом конверсних трансформацій, заміни предикату, зумовлених вибірковою вихідної та цільової мов щодо ознак предметної ситуації, і заміни сигніфікату висловлення. Завдяки цьому в перекладі вдається зберегти позиції релевантних лексем, відтворивши в такий спосіб їх ролі у ФПР. Як можливість не вдаватися у перекладі до суттєвих лексико-граматичних трансформацій, так і їх потреба викликані, в першу чергу, особливостями двох мов, що вступають у контакт при перекладі.

Такі ж причини лежать в основі зміни порядку слів як засобу відтворення ФПР у перекладі з іспанської на українську. Зокрема, нами було розглянуто два випадки відмінностей в організації комунікативної структури в двох мовах. Йдеться про переклад іспанських висловлень із пострематичним розташуванням тематичного детермінанту і висловлень із основним рематичним піком на початку. На відміну від іспанської мови, де такі структури за звичай експресивно нейтральні, в українській тематичний детермінант, як правило, відкриває висловлення, що і зумовлює зміни порядку слів у перекладі. Висловлення організується відповідно до принципу поступового збільшення комунікативної ваги його елементів і при перекладі іспанських регресивних структур із ремою-підметом на початку. Це надає українському перекладу стилістичної нейтральності. Збереження в перекладі послідовності рема-тема, навпаки, підвищує експресивність висловлення і робить його стилістично маркованим, тому найчастіше вживається у кон-

текстах, сприятливих для вірного інтонування логічного центру, зокрема, у діалогічному мовленні.

Опис причин лінгвістичного характеру видається нам першим необхідним кроком для виявлення подальших закономірностей й інших чинників, що можуть зумовлювати зміни порядку слів у перекладі.

1. Калустова О.М., Шиянова І.М., Танич К.А., Квасюк Н.Ю., Коломієць М.О. Курс письмового перекладу. Іспанська мова. – Granada, Método Ediciones, 2000. – 181 р.; 2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.; 3. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

Ілюстративний матеріал:

1. Cortázar J. El perseguidor. www.literaberinto.com/Cortazar/elperseguidor.htm;
2. Кортасар Х. Гонитва. /Пер. з ісп. Ю. Покальчука. //Латиноамериканська повість. – К.: Дніпро, 1978. – С. 197-245;
3. Кортасар Х. Переслідувач. /Пер. з ісп. Г. Грабовської. //Всесвіт. – 2007. – № 11-12. – С. 85-116; 4. García Márquez G. El coronel no tiene quien le escriba. <http://www.literatura.us/garciamarquez/coronel.html>;

5. Маркес Г.Г. Полковникові ніхто не пише /Пер. з ісп. Ж. Конєвої та Л. Олевського. //Латиноамериканська повість. – К.: Дніпро, 1978. – С. 147-193;
6. García Lorca F. Las nenas infantiles. usuarios.tinet.cat/pic/libros/glorca/gi001203.htm;
7. Гарсія Лорка Ф. Колискові пісні. / Пер. з ісп. М. Москаленка. //Думки про мистецтво. – К.: Мистецтво, 1975. – С. 84-104; 8. Medio D. Andrés. //Perfeccion su español. – М.: Международные отношения, 1976. – С. 84-93; 9. Медіо Д. Андрес. /Пер. з ісп. Г. Латника. //Світло у вікні – К.: Дніпро, 1986. – С. 98-109; 10. Borges J. L. El hacedor. www.literatura.us/borges/hacedor.html;
11. Борхес Х.Л. Творець. /Пер. з ісп. С. Борщевського //Алеф: Прозові твори. – Харків: Фоліо, 2008. – С. 509-510; 12. Borges J. L. El etnógrafo <http://www.cord.edu/faculty/gargurev/etnografo.html>; 13. Борхес Х.Л. Етнограф. /Пер. з ісп. С. Борщевського //Всесвіт. – 1989. – № 8. – С. 15-16; 14. Cortázar J. Una flor amarilla. <http://www.ciudadseva.com/textos/cuentos/esp/cortazar/unafloaramarilla.html>; 15. Кортасар Х. Жовта квітка. /Пер. з ісп. Ю. Покальчука. //Таємна зброя: Новели. – К.: Дніпро, 1983. – С. 127-135. 16. García Lorca F. La imagen poética de don Luis de Góngora. //Obras completas. – Madrid: Aguilar, 1972. – P. 62-85; 17. Гарсія Лорка Ф. Поетичний образ у дона Луїса де Гонгори. /Пер. з ісп. М. Москаленка //Думки про мистецтво. – К.: Мистецтво, 1975. – С. 49-77.

Надійшла до редакції